

อ่าน “เจ้าหญิงหงษ์พา” ด้วยจิตวิเคราะห

พริยชาติศ มานิตย

เจ้าหญิงโหมงามองค้หนึ่งจำต้องหนีออกจากปราสาทเพราะพระบิดาเกิดความพิศวาสในด้วพระองค์ และมุ่งหมายจะแต่งงานด้วยเสียให้ได้ ในการหลบหนี เจ้าหญิงอาศัยหนึ่งหาอันอัปลักษณ์โพวางกาย อาศัยโรงนาเล็ก ๆ แห่งหนึ่งเป็นที่พำนัก ระหว่างนั้นเองพระองค์มีโอกาสร่วมให้เจ้าชายรูปงามในละแวกนั้นกิน ซึ่งบังเอิญว่าพระองค์ได้ทำแหวนตกลงไปในขณะนั้น จนเป็นเหตุให้เจ้าชายออกตามหาเจ้าของแหวน ผู้ซึ่งจะกลายเป็นคู่สมรสของพระองค์ในท้ายที่สุด

นี่คือเรื่องย่อของนิทาน “เจ้าหญิงหงษ์พา” ในที่นี้ผมขอเสนอการตีความนิทานตามแนวทฤษฎีจิตวิเคราะห์ โดยมุ่งชี้ให้เห็นว่านิทานเรื่องนี้แฝงไปด้วยแนวคิดเรื่องพัฒนาการทางเพศของเด็กผู้หญิง ตั้งแต่การเก็บกอดปมรักพอ ไปจนถึงการคลี่คลายของปมดังกล่าวด้วยการเลือกชายคนรักที่ไม่ใช่พ่อ

จริงอยู่ เนื้อเรื่องเริ่มต้นที่ พระบิดาเป็นผู้ที่ “ต้องการ” เจ้าหญิง แต่รายละเอียดบางอย่างใน ตัวบทก็ชวนให้คิดว่าเจ้าหญิงเองก็ “ต้องการ” พระบิดาเช่นกัน

“ปมรักพอ” ของเจ้าหญิงก็เหมือนกับความขัดแย้งที่มีอยู่ในใจของเด็กผู้หญิงทั่วไป กล่าวคือ ความรู้สึก “ปรารถนา” พ่อของตนเองนั้น ด้านหนึ่งเป็นความรู้สึกที่น่ารังเกียจและยากที่จะยอมรับ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นความต้องการที่ย้ายวน ชวนให้คิด ไม่อาจลบไปจากใจได้

ลักษณะทวิลักษณ์ของความปรารถนาพ่อ (ปฏิเสธแต่ก็ปรารถนา) สะท้อนให้เห็นในฉากที่ เจ้าหญิงได้ไปขอคำแนะนำจากแม่ทูนหัวเพื่อหาทางหลีกเลี่ยงการอภิเษกกับพระบิดา คำแนะนำของแม่ทูนหัวมีอยู่ว่า: “(...) ฟังนะลูกแม่ จงไปทูลพระบิดาว่าลูกปรารถนาบางสิ่งบางอย่าง และ หากได้ตามนั้น ลูกอาจปลงใจรักพระองค์ได้ ทูลพระองค์ว่าลูกอยากได้ฉลองพระองค์สีแห่งกาลเวลา แม้พระราชามีพระราชอำนาจและร่ำรวยมหาศาล แม้สวรรค์จะเข้าข้างพระองค์อยู่เสมอ แต่พระองค์ไม่มีทางจะหาภูเขาแห่งกาลเวลาให้ลูกได้หรอก”

แน่นอน การสร้างเงื่อนไขให้พระบิดาปฏิบัติตามได้ยาก สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะปฏิเสธ/หลีกเลี่ยงความสัมพันธ์อันชู้สาวกับชายผู้เป็นพ่อ แต่ถ้ามองเจ้าหญิงปฏิบัติตามคำแนะนำของแม่ทูนหัวอย่างเคร่งครัด พระองค์จะต้อง “ย้ายวน” พระบิดาด้วยในเวลาเดียวกัน (“ลูกอาจปลงใจรักพระองค์ได้”) พุดอีกอย่างคือ ภายใต้จิตสำนึกที่จะหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์ (ทางเพศ) กับพ่อ

เจ้าหญิงหงษ์พา
ผู้แต่ง: ชาร์ลส์ แปรเวสต์
ผู้แปล: นิตยา
บรรณาธิการแปล:
วิลยา วิวัฒน์เศร
สำนักพิมพ์: มติชน
พิมพ์ครั้งที่ 1: กรกฎาคม 2548
จำนวนหน้า: 160 หน้า

* ข้อความจากเรื่อง “เจ้าหญิงหงษ์พา” ใช้ตามฉบับแปลของนิตยา (นามแฝง) สำนักพิมพ์ มติชน, 2548 (เฉพาะเรื่อง “เจ้าหญิงหงษ์พา” แปลโดยวิลยา วิวัฒน์เศร)

ภาพประกอบนิทาน

"เจ้าหญิงหงษ์ขาว"

โดย Gustave Dore

ศิลปินชาวฝรั่งเศส

ยังมีความปรารถนาในระดับจิตใต้สำนึกที่จะ “ช่วยวน” พ่อเพื่อจะนำไปสู่ความสัมพันธ์นั้น

“ฉลองพระองค์” ที่เจ้าหญิงจะไปทูลขอพระบิดามีสลักษณะ “กึ่งหยุด/กึ่งยั่ว” อยู่ในตัวของมันเองอย่างเห็นได้ชัด ด้านหนึ่ง เสื้อผ้ามีหน้าที่ปกปิดร่างกาย มิให้ร่างกายเปลือยเปล่ากลายเป็นที่ดึงดูดทางเพศ แต่ “ฉลองพระองค์” ในที่นี้ กลับมีอีกด้านหนึ่งที่จะทำให้ร่างกายของเจ้าหญิงงดงามขึ้น “ช่วยวน” ขึ้น เป็นที่ “ต้องการ” มากขึ้น

แม่ทูนหัวได้ให้คำแนะนำแก่เจ้าหญิงในลักษณะเดียวกันถึงสามครั้ง (เพราะพระบิดาสามารถทำตามเงื่อนไขได้ทุกครั้ง) และในแต่ละครั้งจะเป็นการไปทูลขอฉลองพระองค์ที่หายากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็เป็ฉลองพระองค์ที่สวยงามขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน ในแง่นี้ เจ้าหญิงไม่ต่างอะไรจากเด็กผู้หญิงที่ต้องการเป็นที่ “เข้ายวน” แต่งตัวเป็น “เจ้าหญิงแสนสวย” ในสายตาของพ่อตลอดเวลาแม้ไม่อาจยอมรับได้จริงๆ ว่ามีความปรารถนานั้นในใจ อันที่จริง เมื่อพระบิดาสามารถหาฉลองพระองค์มาเพื่อสนองเงื่อนไขที่เจ้าหญิงวางไว้ ด้วยเหตุได้บรรยายอาการของฝ่ายหลังว่า: “พระธิดา ทั้งดีพระทัยทั้งเศร้าพระทัย จนมีอาจตรัสคำใดๆ และมีรู้ว่าจะหลีกเลี่ยงการอภิเษกได้อย่างไร” (เน้นคำโดยผม)

เป็นเรื่องยากที่จะปฏิเสธว่าเด็กผู้หญิงที่ “ดีใจ” เมื่อพ่อบรรลุนิติภาวะที่จะนำไปสู่การแต่งงานกับ
ตนได้ ก็คือเด็กหญิงที่มีความปรารถนาต่อชายผู้ให้กำเนิดอยู่ลึก ๆ

แต่ไม่ว่าเด็กผู้หญิงจะมี “ปมรักพ่อ” รุนแรงเพียงใด วันหนึ่งปมนี้ก็จะต้องถูกเก็บกดไว้โดยถาวร
และนี่คือหน้าที่เชิงสัญลักษณ์ของ “หนังพาด” ที่เจ้าหญิงใช้เพื่อพรางกาย ปลอมตัวให้เป็นคน
อัปลักษณ์ หลบหนีพระบิดาไป

ขอให้สังเกตลักษณะความเป็นคู่ตรงข้ามระหว่าง “หนังพาด” กับ “ฉลองพระองค์” ถ้าฉลอง-
พระองค์อันงดงามเป็นตัวแทนของความปรารถนาต้องห้ามที่ยั่ววนแต่ก็นำมาซึ่งอันตราย หนังพาด
อันอัปลักษณ์ก็เปรียบได้กับกระบวนการเก็บกด ซึ่งแม้จะเป็นแหล่งรวมความรู้สึกที่น่ารังเกียจ แต่
ก็เป็นกระบวนการที่ปกป้องเราไม่ให้อันตรายเกินไปกับความรู้สึกที่อันตราย เมื่อเจ้าหญิงหมั้น
หนังพาด ฉลองพระองค์ก็ต้องถูกเก็บลงหีบ ตามเจ้าหญิง “ไปทางใต้ดิน” ซึ่งหมายความว่าจากนี้ไป
“ปมรักพ่อ” จะถูกกดเก็บไว้ในจิตไร้สำนึก ไม่สามารถดำรงอยู่ในระดับจิตสำนึกได้อีกต่อไป

เจ้าหญิงหนังพาดหลบหนีออกจากวัง แล้วมาอยู่ที่โรงนาแห่งหนึ่ง ทำงานเป็นสาวใช้กันครว ใน
ระหว่างการหลบหนีนี้ เจ้าหญิงได้แสดงพฤติกรรมหนึ่งที่ทำให้เห็นพัฒนาการทางเพศที่สำคัญ ซึ่ง
ได้แก่ : “วันอาทิตย์เป็นวันหยุด เจ้าหญิงได้อยู่ตามลำพังในห้องเล็กๆ สุดทางเดินด้านหลังครัว ทรง
ปิดประตูสนิท สรงพระพักตร์แล้วเปิดหีบหยิบเครื่องประทีปโคมออกมา ทรงสวมพัสดรามารณ์สี
ดวงจันทร์และก็ตีดวงอาทิตย์ แล้วเปลี่ยนเป็นสีแห่งกาลเวลา ทอดพระเนตรองค์เองในกระจกเงา
อย่างพอพระทัย และความสุขนั้นก็เพียงพอที่จะทำให้ทรงอดทนถึงวันอาทิตย์ถัดไป”

ความต้องการที่จะมอง/ถูกมอง เป็นคู่ตรงข้ามสำคัญในการแสดงความปรารถนาทางเพศ เมื่อ
เจ้าหญิงมี “ปมรักพ่อ” พระองค์แต่งกายงดงาม เย้ายวนให้ผู้อื่นมอง (ในที่นี้คือพ่อ) ขณะที่เมื่อ
พระองค์ “เก็บกด” ด้วยการหมั้นหนังพาด พระองค์ทำตนให้อัปลักษณ์ ไม่ให้เป็นที่น่าสนใจ เป็นการ
ยับยั้งกระบวนการแสดงความปรารถนาทางเพศ และมาบัดนี้ เมื่อ “ปมรักพ่อ” ถูกเก็บลงไว้ “ใต้ดิน”
พระองค์ก็กลับมาแต่งตัวงดงาม แต่ก็รับหน้าที่เป็น “ผู้จ้องมอง” รูปร่างอันงดงามนั้นเสียเอง ซึ่ง
เท่ากับว่าพระองค์ใช้รูปร่างของตนเองเป็นที่สนองความต้องการทางเพศ (ผ่านการ “มอง”) ไม่ต่าง
อะไรจากการ “สำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง” อันเป็นกิจกรรมทางเพศที่สำคัญของเด็กที่เข้าสู่ระยะ
แฝงเร้น (latency period) ซึ่งเป็นพัฒนาการที่เกิดหลังจากเด็กได้เก็บกดปมอีดีปัสแล้ว

อนึ่ง ควรบันทึกด้วยว่า เมื่อเจ้าชาย “แอบมอง” เจ้าหญิงทำ “กิจกรรม” ดังกล่าว เจ้าชายเกิด
“ความคลั่งไคล้ไหลหลก (ที่) แทบจะทำให้เจ้าชายพึงประทุเข้าไปถึงสามครั้งสามครา”

ความหมกมุ่นกับตัวเองนั้นเป็นเรื่องปรกติของเด็กทุกคน และมันก็จะคลี่คลายไปเองเมื่อถึงวัย
หนึ่งที่เด็กเริ่มสนใจ “ผู้อื่น” ในลักษณะความสนใจต่อเพศตรงข้าม สิ่งนี้สะท้อนผ่านฉากที่เจ้าหญิงได้
เห็นเจ้าชายเป็นครั้งแรก : “เจ้าหญิงหนังพาดเห็นพระองค์แต่ไกลและรู้สึกหวั่นไหวในดวงฤทัย จึงได้
ตระหนักว่าได้รูปโฉมอัปลักษณ์ดุจผ้าชีวรีวันนั้น หัวใจของพระองค์ยังคงความเป็นเจ้าหญิงอยู่”

ค่อนข้างชัดเจนว่า “ความเป็นเจ้าหญิง” ในที่นี้ก็คือ “ความเป็นหญิง” หรือความปรารถนา
(ผู้อื่น-ผู้ชาย) ทางเพศที่ถูกปลุกขึ้นมาอีกครั้ง ความปรารถนาดังกล่าวเป็นความปรารถนาที่
จิตสำนึกสามารถยอมรับได้เพราะชายที่พึงปรารถนานั้นไม่ใช่บุคคลต้องห้าม (เช่นพ่อ) อีกต่อไป

จาก “ปมรักพ่อ” ที่ถูกเก็บกดไว้ ถึงความหมกมุ่นกับตัวเอง แล้วมาจบลงที่ความรักต่อบุคคล
อื่น (ที่ไม่ใช่พ่อ) นี่คือการพัฒนาการทางเพศที่เสร็จสิ้นสมบูรณ์

สัญลักษณ์สำคัญที่ช่วยให้เราตีความว่าเจ้าหญิงมีพัฒนาการทางเพศที่สมบูรณ์คือพระขำมรงค์
(แหวน) ที่เจ้าหญิง “เหยียน” ทำตกลงไปในขณะที่พระองค์ทำให้เจ้าชายกิน ในทางจิตวิเคราะห์
อาการพลั้งเผลอใดๆ (lapsus) ถือเป็นอาการแสดงออกซึ่งความปรารถนาทางเพศ ตัวบทเองยังระบุว่า
สำหรับอาการ “เผลอ” ของเจ้าหญิงนั้น “บางคนก็รู้เรื่องตอนจบ กล่าวว่ามีอะไรบางอย่างเผลอแต่อย่างใด”
ไม่ว่าจะเป็นการกินและหากจะกล่าวอย่างหายๆ ว่า แหวนที่ “บังเอิญ” ตกลงในขณะที่เจ้าชาย

กำลังจะกินนั้น เป็นอาการ “อ่อย” ของเจ้าหญิงนั่นเอง

ทั้งนี้เมื่อเจ้าชายเจอแหวนในขนม พระองค์ก็ออกตามหาเจ้าของแหวนวงนั้นเพื่อจะสมรสด้วย และแหวนที่เจ้าหญิงได้ “อ่อย” วนนั้นเองที่จะทำให้ห้ายที่สุด พิธีสมรส (พูดอีกอย่างคือเพศสัมพันธ์ ที่รับรองโดยสังคม) ระหว่างเจ้าชายกับเจ้าหญิงได้เกิดขึ้น หลังจากที่ “พระขำมรงค์ที่อาจตัดสินชะตาหญิงทั้งปวงก็สอดรับนิ้วเรียวบาง (ของเจ้าหญิง) อย่างเหมาะเจาะ” ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่า การที่นี้ “สอด” เข้าไปในแหวนได้นั้นสื่อถึงความสัมพันธ์อันลึกลับที่ได้ลุล่วงลงไปแล้ว

และเมื่อพัฒนาการทางเพศได้บรรลุถึงจุดสุดยอด ในตอนจบของนิทาน เจ้าหญิงก็สามารถแต่งงานฉลองพระองค์อันงดงาม ยั่วยวน (ต่อสายตาเจ้าชาย) ไม่จำเป็นต้องเก็บความปรารถนานั้นลงในหีบฝัง “ใต้ดิน” หรือต้อง “ซ่อน” ภาย “ได้รูปโฉมอัปลักษณ์ดูจำขี้ขี้” อีกต่อไป

ชาร์ลส์ แปร์โรลต์ (ค.ศ. 1628 - 1703)

มีชื่อเสียงในวงวรรณกรรมในฐานะผู้ให้กำเนิดนิทานสมัยใหม่ เจ้าของผลงาน *Histoires ou contes du temps passé avec des moralités* (1697; *Tales of Older Times*) -- หรือที่ผู้อ่านโดยทั่วไปรู้จักในชื่อ *Contes de Ma Mère l'Oye* (*Tales of My Mother Goose*) หนังสือเล่มนี้

รวบรวมนิทาน 8 เรื่อง อันได้แก่ *La Belle au bois dormant* (*Sleeping Beauty*), *Le Petit Chaperon Rouge* (*Little Red Riding Hood*), *La Barbe Bleue* (*Blue Beard*), *Le Chat botté* (*Puss in Boots*), *Les Fées* (*The Fairies*), *Cendrillon* (*Cinderella*), *Riquet à la houppe* (*Ricky With The Tuft*), *Le Petit Poucet* (*Little Tom Thumb*) นิทานเหล่านี้ได้กลายเป็นเรื่องเล่าคลาสสิก เป็นที่รู้จักไปทั่วโลกจวบจนปัจจุบัน และคงไม่เป็นการเกินเลยนักหากจะกล่าวว่าคุณคน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ต่างเคยได้ยืมได้อ่านนิทานของแปร์โรลต์ มาแล้วอย่างน้อยหนึ่งเรื่อง แม้บางคนอาจจะนึกว่านี่คือเรื่องราวที่สร้างสรรค์โดยออสท์ดิสนีย์ก็ตาม!

ที่กล่าวว่าแปร์โรลต์เป็นผู้ให้กำเนิดนิทานสมัยใหม่นั้น มิได้หมายความว่าแปร์โรลต์คือผู้ “แต่ง” นิทานที่กล่าวมา ในยุคสมัยของเขา นิทานเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันดี และเล่าขานกันอยู่ก่อนแล้วอย่างแพร่หลายในหมู่บ้านทั่วไป ความสำคัญของแปร์โรลต์อยู่ตรงที่ว่า เขาคือผู้ที่ทำให้นิทานซึ่งถ่ายทอดโดยประเพณีมุขปาฐะ (เล่ากัน “ปากต่อปาก”) ไม่เคยมีการบันทึกมาก่อน ให้กลายเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ อึ่ง แปร์โรลต์ “เขียน” นิทานเหล่านี้โดยมีวิธีเล่าเรื่องและการเสริมแต่งองค์ประกอบบางอย่างในเรื่องเล่าอันเป็นลักษณะ

เฉพาะของเขาเอง (เช่นในเรื่อง “เจ้าหญิงนิทรา” จะมีการเล่าถึงเหตุการณ์ชีวิตหลังแต่งงานของเจ้าหญิงและเจ้าชาย ซึ่งเจ้าหญิงจำต้องเผชิญหน้ากับแม่สามีที่เป็นยักษ์ด้วย) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คติสอนใจ” ที่แปร์โรลต์จะเขียนปิดท้ายนิทาน “เวอร์ชันของเขา” ทุกครั้ง

หนังสือนิทาน
Contes de Ma Mère l'Oye

การที่จู่ๆ ผู้ใหญ่คนหนึ่งลุกขึ้นมาเขียนเรื่องเล่าแบบ “เด็กๆ” นั้น (แปร์โรลต์เขียนนิทานเรื่องแรก -- คือ “เจ้าหญิงหนิงฟ้า” เมื่ออายุ 65 ปี) เราควรเข้าใจประเด็นนี้ในบริบทของประวัติศาสตร์คติฝรั่งเศสสมัยศตวรรษที่ 17 กล่าวคือ ได้เกิดวิวาทะระหว่างพวกหัวเก่ากับพวกหัวใหม่ (*la querelle des anciens et des modernes/the quarrel of the ancients and the moderns*) ขณะที่ฝ่ายหลังปรารถนาที่จะแสวงหารูปแบบการประพันธ์ใหม่ๆ พวกอนุรักษนิยม -- ซึ่งมีนิโกลา บัวโล นักวิทยาศาสตร์คนสำคัญเป็นหัวหอก ยืนยันว่าศิลปินควรวีจาร์ตวรรณกรรมกรีก-โรมันที่สืบทอดกันมาเป็นแม่แบบสำคัญในงานสร้างสรรค์ ในวิวาทะอันโด่งดังครั้งนี้ แปร์โรลต์เลือกถือทางฝ่ายที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่า การที่เขาได้สถาปนา *le Conte* หรือ “นิทาน” ให้กลายเป็นรูปแบบการเขียนวรรณกรรมแนวใหม่ขึ้นมา ต้องถือว่าเป็นการทำทลายแนวคตินุรักษนิยมที่สำคัญยิ่ง ความสำเร็จของนิทานแปร์โรลต์เองเป็นตัวบ่งชี้ว่า วรรณกรรมที่ “ดี” อาจมีรากฐานจากเพียงนิทานเรื่องเล่า “บ้านๆ” หาได้จำเป็นต้องอาศัยเทพปกรณัมเล่าตำนานกรีกอันเคร่งขรึมของคนคงแก่เรียนเป็นแม่แบบไม่